

УДК 911.3

Ніколаєва О.І.,
аспірант кафедри економічної та соціальної географії і туризму
Одеський державний університет

ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

У процесі написання статті розкрита систематика форм територіальної організації рекреаційного господарства регіону. Показана суспільно-географічна характеристика виділених рекреаційних таксонів на всіх рівнях – від окремих об'єктів і осередків рекреаційної діяльності до територіальних рекреаційних систем і районів.

Ключові слова: рекреаційне господарство регіону, територіальна організація, дестинація.

В процессе написания статьи раскрыта систематика форм территориальной организации рекреационного хозяйства региона. Показана общественно-географическая характеристика выделенных рекреационных таксонов на всех уровнях – от отдельных объектов и организаций рекреационной деятельности до территориальных рекреационных систем и районов.

Ключевые слова: рекреационное хозяйство региона, территориальная организация, дестинация.

Nikolaeva O.I. FORMS OF THE TERRITORIAL ORGANISATION OF THE REGION RECREATIONAL ECONOMY

Systematics of territorial organisation of the region recreational economy forms was considered in the article. Social and geographical characteristic of the allocated recreational taxons of all levels was presented – from separate objects and centers of recreational activity to territorial recreation systems and regions.

Key words: recreational economy of the region, territorial organisation, destination.

Постановка проблеми. Цільова настанова даної статті – систематика форм її територіальної організації, суспільно-географічна характеристика виділених рекреаційних таксонів на всіх рівнях – від окремих об'єктів і осередків рекреаційної діяльності до територіальних рекреаційних систем і районів. Теоретико-методологічні та методичні засади такого підходу становлять концепції територіальної організації суспільства, планування території, а також розроблені різними авторами підходи до аналізу територіальної організації рекреаційного та туристичного господарств. Суспільна географія володіє достатньо широкою й ефективною низкою методів дослідження територіальної організації туристично-рекреаційної діяльності, які доповнюють відповідні розробки суміжних наук – соціології, економіки, туризмознавства. Об'єкт дослідження – територіальна організація, предмет – роль територіальної організації в рекреаційному господарстві регіону.

Матеріалами дослідження слугували літературні джерела, наявний фактологічний матеріал щодо рекреаційної діяльності в регіоні та

її організаційно-економічних форм, а також окремі напрацювання сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців з питань вивчення територіальної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку рекреаційного господарства та його територіальної організації присвячені роботи в різних галузях науки: географії, економіці, містобудуванні, соціології тощо. Серед дослідників, які займалися даною проблематикою потрібно виділити: В.І. Азара, М.В. Багрова, О.О. Бейдика, О.О. Любіцева, О.Г. Топчієва, Я. Олійника, П. Шишченко, Ю.А. Веденіна, М.І. Долішнього, В.К. Євдокименка, О.В. Живицького, І.В. Зоріна, О.М. Ігнатенка, Е.А. Котлярова, В.С. Кравціва, М.П. Крачила, В.І. Куценко, О.О. Мазуркевича, В.І. Мацолу, М.С. Мироненка, В.Н. Новикова, М.С. Нудельмана, Т.Ф. Панченко, І.І. Пирожника, В.С. Преображенського, І.Д. Родичкіна, І.Т. Твердохлебова, В.В. Шулика, М.В. Глядіна, С.І. Іщук, Ю.Г. Саушкіна, А.Є. Пробст, І.В. Нікольського та інших.

Більшість наукових робіт присвячено унікальним, значним природно-кліматичним

ресурсам і місцевостям, а також регіонам з традиційним розвитком рекреації та туризму. Менше уваги приділяється територіям, які мають нижчий ступінь забезпеченості рекреаційними ресурсами та територіями із заповідним режимом [2, 3].

Постановка завдання. Мета статті – розкрити систематику форм територіальної організації рекреаційного господарства регіону та зробити його суспільно-географічну характеристику. Важливим для досягнення поставленої мети стало застосування логіко-аналітичного, порівняльно-географічного та описового методів, що дало змогу висвітлити особливості систематики територіальної організації рекреаційного господарства регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні особливості дослідження територіальної організації рекреаційного господарства базуються на методологічних принципах. Коротко представимо методологічні принципи дослідження територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону:

Теоретична основа концепції ТО суспільства. Від 70-х років минулого століття концепція територіальної організації суспільства (далі – ТОС) стала однією з головних парадигм географії, основою для розроблення переважної більшості компонентно-галузевих і комплексних (інтегральних) стратегій і програм соціально-економічного розвитку. Проблеми впорядкування довкілля людством беруть витоки із зародження цивілізації та супроводжують весь її поступ. Наприкінці XIX ст. для розв'язання таких проблем у густозаселених та інтенсивно освоєних просторах у складі географічної науки виникли нові конструктивні напрями – розроблення генеральних планів міст (генпланів) та проектних схем районних планувань (районних планіровок). З 1990-х років веде свій відлік планування територій країн і регіонів. Принагідно нагадуємо, що в Україні розроблена Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України у 2002 році [11].

Концепція ТОС – методологічна основа дослідження територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності (далі – ТО РТД). Це головна парадигма сучасної сус-

пільної географії, яка широко застосовується для розроблення стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіонів. Разом з тим, у літературі напрямки й особливості використання цієї концепції для дослідження ТО РТД розглядають вкрай побіжно. Зупинимося на цій проблемі. Сучасні визначення ТОС наголошують її складові переважно як продуктивні сили і висувають на передній план галузі матеріального виробництва. На противагу такому підходу РТД більшою мірою належить до сфери послуг і невиробничої діяльності населення. Відповідно, у концепції ТОС розглядають як її складові об'єкти і форми, пов'язані з розселенням населення та його господарською діяльністю.

Дослідження ТО РТД беззаперечно перевагу надає невиробничій діяльності населення, сфері послуг, які мають специфічні складові – від аттрактивних ділянок природних ландшафтів і окремих рекреаційно-туристичних об'єктів до складних організаційно-економічних формувань рекреації та туризму та рекреаційно-туристичних осередків і районів. Цей напрям розроблений науковцями недостатньо. Головними його результатами на даний час є концепція територіальних рекреаційних систем (ТРС) та рекреаційно-туристичне районування. Додатково розглядають списки найбільш популярних рекреаційно-туристичних об'єктів. І все. Отже, одна з головних цільових настанов даної роботи – дослідження та систематизація форм ТО РТД на рівні регіону.

Територіальна організація суспільства зазнає значних змін не лише на глобальному і національному, але й на регіональному і локальному рівнях. Особливо це характерно для нашої країни, яка зазнала певних змін в територіальній структурі господарства. Відомо, що практично всі географічні об'єкти володіють системними властивостями, які враховуються у географічних дослідженнях. Проте власне теорія територіальних систем зі всіма її атрибутами почала формуватися лише в 70-ті роки XX століття. Ефективність діяльності в будь-якій сфері залежить від її просторової організації. Рекреація та туризм в даному випадку не є виключенням. Рекреаційно-туристична діяльність прямо залежить від локалізуючих чинників, у тому числі геополітичного

положення, природно-рекреаційних ресурсів, історико-культурної спадщини та інших, тому вивчення проблем територіальної організації рекреації та туризму можна віднести до ряду першочергових, тих, які створюють підґрунтя для подальших економічних, соціологічних, екологічних та інших досліджень [2].

Максимальне врахування наявного або накопиченого досвіду аналізу, форм ТО в географічній та економічній літературі.

Ще одна особливість дослідження ТО РТД полягає у принципово новому погляді на рекреаційно-туристичний потенціал території та відходу від традиційної схеми оцінки природних рекреаційних ресурсів. Натомість рекреаційна географія розглядає рекреаційно-туристичні ресурси комплексно й інтегровано. За сучасним поглядом, до їх складу віднесені і природні ресурси, і соціальне середовище, і господарська інфраструктура, і сфера послуг в цілому. Показово, що рівень географічної комплексності у дослідженні рекреаційно-туристичного потенціалу стрімко зростає від окремих природних різновидів рекреаційних ресурсів (В.П. Руденко та ін.) і рекреаційних ділянок до інтегрованого рекреаційного потенціалу території та рекреаційно-туристичних дестинацій (Н. Лейпер та ін.) [8].

Зазначені особливості дослідження ТО РТД потребують обґрунтування відповідних методологічних принципів та розроблення методичних схем. Ми переносимо загальні принципи концепції ТОС на дослідження ТО РТД регіону з урахуванням специфіки рекреаційно-туристичної діяльності у формування господарських комплексів регіону:

– на наш погляд, під час розглядання територіальної організації рекреаційного господарства регіону ефективним є **функціональний підхід**, який пов'язаний з використанням усього комплексу рекреаційних послуг. Головним критерієм цього принципу є встановлення одиниць ТО, характер їх рекреаційних функцій.

– **принцип комплексності** полягає в пропорційному, збалансованому, узгодженому освоєнні максимально всіх складових рекреаційного потенціалу рекреації і туризму в регіоні.

– **принцип головних чинників «факторів, ознак» ТО.** Головною ознакою в нашій

роботі є те, що ми розглядаємо територіальну організацію на рівні регіону.

– **ієрархічна таксономія рекреаційної діяльності** характерна для складної рекреаційної системи, в якій існує поділ безлічі складових її елементів на підмножини різних рівнів – підсистеми, що володіють властивістю цілісності, певним ступенем саморегулювання і пов'язані багатоступінчатими відносинами підпорядкування підсистем одних рівнів іншим, більш високим.

Наведений огляд методологічних принципів ТО РТД завершимо систематикою форм і таксонів РТД регіону (таблиця 1).

З огляду на зазначені методологічні засади систематика об'єктів і форм ТО РТД регіону повинна органічно вписуватись у традиційні напрями аналізу ТО регіону, його природного середовища, населення, штучного матеріального світу (інфраструктури), господарської та духовної діяльності.

ТО РТД регіону необхідно представляти як впорядковану, ієрархічну систему відповідно до сучасного розуміння багаторівневої організації життєдіяльності суспільства. У загальному розумінні слід розрізняти рівні ТО РТД регіону від локального, мікро-, мезо-, макрорегіонального до регіонального рекреаційно-туристичного комплексу в цілому. Таксономія ТО повинна враховувати посилення комплексності таксонів РТД із підвищенням їх рівнів, відповідним зростанням територіальних масштабів і збільшенням рекреаційних функцій. На практиці це означає, що на вихідних рівнях – локальному, мікрорегіональному – ТО РТД регіону представляють окремі рекреаційно-туристичні об'єкти та ділянки рекреації (осередки). На більш високих рівнях ТО РТД – мезо- та макрорегіональному – об'єктами ТО вже виступають певні організаційно-економічні формування – рекреаційно-туристичні центри і міста, рекреаційно-курортні центри і райони. У рекреаційній географії такі формування традиційно називають територіальними рекреаційними системами (ТРС).

На вищому рівні ТО регіону виникає потреба використати ще один традиційний підхід суспільної географії – рекреаційне районування. Регіон поділяють на рекреаційні райони (зони), відразу зауважимо, що в рекре-

Таблиця 1

Систематика ТО РТД регіону

Рівні ТО	Функції	Головні ознаки	Одиниці і таксони ТО РТД
Регіональні: макро-	<ul style="list-style-type: none"> - комплексне використання рекреаційного потенціалу регіону; - інвентаризація і кадастрова оцінка рекреаційного потенціалу; - формування міжгалузевого рекреаційного комплексу 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність ландшафтних зон і відмін у природо-користуванні та господарському використанні територій 	<p><i>Рекреаційні зони:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Приморська - Центральнo-стєпова - лісостєпова
мєзо-	<ul style="list-style-type: none"> - масовий (неорганізований) відпочинок – короткочасний - масова (неорганізована) рекреація – тривала (оздоровча рекреація) - тематичне (програмане) знайомство з туристично-рекреаційними об'єктами. (пізнавальна рекреація) – (<i>туристично-екскурсійні об'єкти</i>) - оздоровчо-лікувальна організована (масова) рекреація - оздоровчо-присадибна рекреація (дачна, садово-городна) - спортивно-оздоровча - спортивно-розважальна - туризм (внутрішній, зовнішній) 	<ul style="list-style-type: none"> - окремі рекреаційні ресурси, придатні для масового (неорганізованого) відпочинку (водні, лісові, плавні) - туристично-рекреаційні (рекреаційно-туристичні) об'єкти, включені до рекреаційно-туристичних маршрутів. - ділянки, що використовуються для масової (неорганізованої) тривалої рекреації (у літній час). - об'єкти ПЗФ, що використовуються для рекреаційно-туристичної діяльності (пізнавальна рекреація). 	<p><i>Територіальні-рекреаційні системи (мєзорегіональні ТРС)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - курортно-рекреаційні райони - приміська зона
мікро-	<ul style="list-style-type: none"> - прогулянковий відпочинок (<i>осередки рекреації</i>) - купання (<i>осередки рекреації</i>) - знайомство з екскурсійними об'єктами (рекреаційні ділянки) 	<ul style="list-style-type: none"> - ландшафтна (пейзажна) привабливість - наявність певного рекреаційного ресурсу (водні об'єкти, плавні ліси) - окремі рекреаційні об'єкти (природні, історико-культурні, садово-паркові) 	<p><i>Мікрорегіональні – ТРС</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - курортні міста, - екскурсійні міста та центри - природні рекреаційні осередки ПЗФ
<i>Локальні</i>	<ul style="list-style-type: none"> - прогулянковий відпочинок - знайомство з екскурсійними об'єктами 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність певних рекреаційних ресурсів - окремі рекреаційні об'єкти 	<p><i>Локальні об'єкти РТД</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - осередки неорганізованої рекреації (ставок, річка, ліс) - природні об'єкти, туристичні об'єкти

аційному районуванні ми не користуємося традиційним поняттям «рекреаційний район», оскільки він співзвучний районам адміністративним. На цьому рівні ми поділяємо регіон на рекреаційні зони, які виділяють за комплексом природно-економічних передумов території та її рекреаційно-туристичним потенціалом. У сучасному туризмознавстві такий підхід відповідає концепції дестинацій, започаткованої Н. Лейпером як «туристичної дестинації» і надалі набувшої статусу «географічної дестинації». Сучасні визначення дестинації представляють її як найбільш повну і комплексну характеристику умов і ресурсів рекреаційної діяльності. Таким чином, рекреаційне районування (зонування) регіону розробляють за його територіальними дестинаціями, що являють собою комплексні географічні характеристики умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності на макрорегіональному рівні. Як бачимо, запропонована таксономія ТО РТД регіону користується окремими ознаками і критеріями на нижніх рівнях організації і поступово нарощує їх кількість і комплексність до рівня дестинацій.

Подібна ситуація спостерігається і за систематикою рекреаційних об'єктів і таксонів за їх функціями. На базових рівнях ТО РТД – локальному та мікрорегіональному – об'єкти РТД виділяють за окремими видами і формами рекреації. Такими, зокрема, є рекреаційно-туристичні об'єкти та рекреаційні осередки – місця масового неорганізованого, самодіяльного (некомерціалізованого) відпочинку. Рекреаційні функції таких об'єктів і таксонів найпростіші: знайомство з туристичними об'єктами та масовий неорганізований відпочинок. Самостійних організаційних форм такі види рекреації ще не мають.

На наступних рівнях організації поширені вже організаційно-економічні форми РТД – рекреаційно-туристичні центри, туристично-екскурсійні міста, курортні центри та райони. Головна відповідність рекреаційної діяльності на даних рівнях полягає в ускладненні функцій РТД. Саме тут з'являється туристично-екскурсійний продукт – якісно новий «рекреаційний товар». Ускладнюється і перелік рекреаційних функцій: відпочинок доповнюється пізнавально-роз-

важальними і лікувально-оздоровчими функціями; виробництво туристичного продукту формує мережу його поширення та реалізації; сфера обслуговування все більше орієнтується на мережу установ і закладів РТД.

На рівні рекреаційних районів (зон) спостерігається ще одна принципова трансформація функцій РТД. На даний час рекреаційні райони (зони) не мають відповідних організаційно-економічних форм РТД. Головна рекреаційна функція таких таксонів полягає у формуванні передумов і чинників РТД, у створенні та використанні рекреаційного потенціалу територій. Всі попередні форми РТД інтегровані в межах рекреаційних районів (зон) і підлягають відповідному плануванню та управлінню. Сучасне туризмознавство позначає такий комплексний рекреаційний потенціал територій як дестинація. Підкреслюючи спрямованість даного поняття на рекреаційну діяльність у регіоні, ми називаємо його географічними дестинаціями.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, для систематики ТО РТД регіону використана загальна методична схема, за якою рекреаційно-туристичні об'єкти і таксони регіону групуються за наступними ознаками:

- рівні територіальної організації життєдіяльності суспільства;
- рекреаційні функції, що їх виконують об'єкти і таксони РТД на різних рівнях;
- ознаки і критерії (головні ознаки), за якими можуть виділятися об'єкти і таксони РТД.

За поєднанням таких ознак нами й розроблена систематика і таксономія ТО РТД регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу. Термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: ВЦ. Київський університет, 2001. – 398 с.
2. Ван Циншен. Основи територіальної організації рекреаційної географії / Ван Циншен. – Одеса : Астропринт, 2003. – 124 с.
3. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг / В.В. Величко. – Харків : ХНУМГ, 2013. – 202 с.
4. Дяченко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дяченко. – К. : Центр. учб. літ., 2007. – 224 с.

5. Зорин И.В. Энциклопедия туризма: справочник / И.В. Зорин., В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
6. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 372 с.
7. Масляк П.О. Рекреаційна географія / П.О. Масляк – К: Знання, 2008. – 343 с.
8. Олійник Я.Б. Теоретичні основи туризмології / Я.Б Олійник, А.В. Степаненко. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 316 с.
9. Пазенок В.С. Філософія туризму / В.С. Пазенок, В.К. Федорченко. – К. : Кондор, 2004. – 268 с.
10. Ткаченко Т.Г. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу / Т.Г. Ткаченко. – К. : Нац. торг. екон. це-т, 2009. – 463 с.
11. Топчів О.Г. Рекреаційно-географічні дослідження (розділ XIV) / Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчів. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
12. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К. : Центр навч. літератури, 2007. – 312 с.